

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ

СЕНАТА

КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА 2

БЕОГРАД, 1932 ГОДИНЕ

КЊИГА 2

XIX РЕДОВНИ САСТАНАК

СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРЖАН 20 ФЕБРУАРА 1933 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

ПРЕТСЕДАВАО

Потпретседник

ЈОВАН АЛТИПАРМАКОВИЋ

Секретар

Др. ВАСО ГЛУШАЦ

Присутни су г. г. Министри: Министар без портфеља др. Хамдија Карамехмедовић, Министар унутрашњих послова Живојин Лазић

ПОЧЕТАК У 11,20 ЧАСОВА.

САДРЖАЈ:

1 — Читање и усвојење записника XVIII редовног састанка;

2 — Одобрење боловања сенатору г. др. Динку Тринајстићу;

3 — Молбе, жалбе и резолуције;

4 — Дневни ред: Претрес извештаја Одбора за проучавање законског предлога о изменама и допунама Закона о избору народних посланика за Народну скупштину од 10 септембра 1931 г. са изменама и допунама од 26 септембра 1931 год.

Говорници: Министар унутрашњих послова Живојин Лазић, извештач Милан Л. Поповић.

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Отварајући XIX редовни састанак Сената, Изволите чути записник прошлог састанка.

Секретар др. Васо Глушац: чита записник XVIII редовног састанка.

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Има ли ко од господе сенатора да учини какву примедбу на прочитани записник? (Нема). Пошто нема нико да учини никакву примедбу, то објављујем да је записник примљен. — Изволите чути једну молбу за боловање.

Секретар др. Васо Глушац саопштава молбу за

боловање сенатора г. др. Динка Тринајстића који моли за отсуство до оздрављења.

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Одобрава ли Сенат тражено боловање г. др. Тринајстићу? (Одобрава.) Објављујем да је Сенат одобрио боловање. — Изволите чути молбе, жалбе и резолуције.

Секретар др. Васо Глушац саопштава молбе, жалбе и резолуције: Грађана Општине доњорачанске, Среза лепеничког; Организације Ј. Р. С. Д. у Славонском Броду; Буре Разума, председника из Слава. Пожеге; Друштва станара и потстанара из Осијека и околине; Савеза градова Краљевине Југославије.

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Све саопштене молбе, жалбе и резолуције упутиће се надлежном Одбору за молбе и жалбе.

Прелазимо на дневни ред. На дневном је реду: Претрес извештаја Одбора за проучавање законског предлога о изменама и допунама Закона о избору народних посланика за Народну скупштину од 10 септембра 1931 са изменама и допунама од 26 септембра 1931 год.

Отварајући начелни претрес. Молим г. извештача да заузме своје место и прочита одборски извештај.

Извештај Милан Ј. Поповић чита:

СЕНАТУ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Београд

Нарочити Одбор за проучавање предлога Закона о изменама и допунама Закона о избору народних посланика за Народну скупштину од 10 септембра 1931 године са изменама и допунама од 26 септембра 1931 године, поднет од стране Господина Министра унутрашњих послова на основу овлашћења датог му Указом Њ. В. Краља од 22 новембра 1931 године, узео је на седницама, држаним 16, 17 и 18 фебруара с. г. пре и после подне у присуству Господина Министра унутрашњих послова, овај законски предлог у свестрано разматрање.

Расправљајући законски предлог са начелне стране Одбор је мишљења, да овај законски пројекат не одговара потпуно начелу парламентарног система, али да он у данашњим још несређеним политичким приликама у нашој земљи значи корак унапред ка нормализовању нашег политичког живота. Пошто се овим законским предлогом омогућава учешће и других струја и расположења у народу на законодавном раду у Народном претставништву и пошто се од њега, као напреднијег од оног пређашњег Изборног закона, очекују бољи политички ефекти, то Одбор прима овај законски предлог у целини, онако како је исти законском основном измењен и допуњен.

У појединостима било је са формално техничке стране учињено у Одбору више напомена против појединих законских одредаба, за које су поједини чланови Одбора сматрали да оне у овом изборном систему не претстављају потпуно правилан принцип мајоритетске већине и сразмерног претставништва, па је остављено Краљевској Влади да ове наше сугестије узме за предмет нарочитог проучавања и да се, претпостављајући да ће Народна скупштина испунити законски период за који је изабрана, ове напомене са новим изменама унесу у Изборни закон, још пре идућих избора.

Против овог законског предлога изјаснио се у име групе мањине Сената др. Бењамин Шуперина. Достављајући Сенату предњи извештај са текстом законског предлога, како га је овај Одбор усвојио, Одбору је част замолити Сенат да изволи прихватити овај законски предлог.

За извештоца одређен је сенатор Милан Ј. Поповић.

18 фебруара 1933 год.
Београд.

Секретар, Претседник одбора,
Милан Ј. Поповић, с. р. Др. Плој, с. р.

Чланови:

Др. В. Глушац, с. р.
Др. Љ. Томашић, с. р.
Јово Бањанин, с. р.
Свет. Томић, с. р.
П. И. Вујић, с. р.
Јован Нешковић, с. р.
Јован Алтипармаковић, с. р.
Др. Урош Десница, с. р.
Милоје Ж. Јовановић, с. р.

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Има реч
г. Министар унутрашњих послова.

Министар унутрашњих послова Живојин Лазић: Господо сенатори, у интенцијама је новог уставног режима да се постепено прелази ка либералнијем и демократскијем политичком животу. За тим планом иде и пројект Закона о изменама и допунама Закона о избору народних посланика за Народну скупштину, који се данас пред Вама на решењу налази. По њему су за будуће изборе учињене знатне олакшице за слободно и пуно учешће у политичком животу и мањим политичким организацијама, које стоје на програму југословенског народног јединства и чувања државне целине.

Колике су ове олакшице, види се на првом месту из одредаба о саставу земаљске кандидатске листе. Док су по садањем закону за носиоца земаљке кандидатске листе потребни потписи од по 60 предлагача из сваке изборне јединице у целој земљи, а сем тога и за сваког средњег кандидата потписи од најмање 200 предлагача, по пројекту се као једини услов за постављање земаљске кандидатске листе тражи да исту потпишу најмање по 30 предлагача од половине административних срезова у земљи, распоређених на територији бар две трећине бановина. Овим јединим условом за постављање земаљске кандидатске листе иде се на то, да се сходно уставним одредбама онемогуће племенске, верске и регионалне политичке организације.

Међу важне измене спадају одредбе о подели мандата (§ 14). По садањем закону, кандидатској листи која добија релативну већину, припадају две трећине укупног броја народних посланика; сем тога та листа, ако има апсолутну већину гласова, учествује са осталим кандидатским листама, по Донтовом систему, у подели преостале трећине мандата. На тај начин на опозицију долази мали број мандата.

По пројекту, кандидатској листи која добије релативну већину, припадају три петине укупног броја мандата, што је потребно да би Скупштина са солидном већином била способна за рад. Али најјача земаљска кандидатска листа учествује у подели преостале две петине мандата у појединим изборним окрузима само у случају ако је у тим окрузима добила апсолутну већину од укупног броја палих гласова.

Овим су опозицији обезбеђене две петине мандата, осим мање вероватног случаја да већинска листа добије поред релативне већине у земљи и апсолутну већину у изборним окрузима.

Једна нова демократска измена налази се у § 5 пројекта, којом је укинута одредба § 13 садањег закона, по којој губе мандат посланици који престану бити чланови оне групе, којој припада носилац земаљске кандидатске листе са којим је била везана кандидација свих посланика.

Новина је у пројекту, по узору на раније изборне законе, да се средњи кандидати могу кандидовати у три изборне јединице.

Уз још неке измене и допуне у либералнијем правцу важна је одредба пројекта о броју народних посланика.

По садањем изборном закону број народних посланика износи 305, не рачунајући ту и носиоце земаљских кандидатских листа. Овај број је распоређен на административне срезове и на бановинска седишта, која имају преко 50.000 становника, а три на Београд са Земуном и Панчевом. Пошто има

338 административних срезова у земљи, то су 42 административна среза спојени са другим административним срезовима, тако да по два среза чине једну изборну јединицу. То значи да у 42 случаја по два среза бирају једног посланика, односно да су 42 среза остали без свога посланика.

Ови мањи срезови налазе се махом у брдским крајевима, па и ако се рачунају у мале обично само по броју становника, они у ствари спадају у највеће по своме пространству. По испрекиданости терена, народни посланик тешко обилази и један такав срез, а камо ли два, те се врло тешко одржава потребна веза између бирача и народних посланика.

Из тих и таквих срезова појавили су се захтеви, помогнути и са других страна, да сваки административни срез треба да бира свог посланика.

Влада је уважила све разлоге, имајући у виду и политичку важност таквог захтева, као и околност да се и у другим земљама народни посланици бирају по административним срезовима. И тако је у пројекту предвиђено да сваки административни срез бира свог посланика.

Поред тога, с обзиром на културни, управни и економски значај бановинских седишта, предвиђено је да свако седиште бановине бира бар једног посланика.

Да у појединим бановинама неки крајеви не би били фаворизирани према другим тиме што су им по броју становника срезови већи и што такви срезови при деоби мандата лакше добијају посланике, предлог закона предвиђа изборне округе, у чијим се границама врши деоба мандата.

Међутим оваквом начину избора могло би се приговорити да би на једно племе, с обзиром на мале срезове у појединим бановинама, дошло више посланика него што му сразмерно припада. С обзиром на овај евентуални приговор у пројекту се води рачуна и о сразмери броја посланика сваког племена према укупном броју грађана сваког племена и то на тај начин, што ће у неким бановинама које имају велике и насељене административне срезове, поједини јачи срезови бирати по два посланика.

Из изложеног се јасно види колико предложене измене изборног закона претстављају знатне олакшице и један целисходни политички напредак.

У име Краљевске Владе част ми је умолити Вас, господо сенатори, да овај предлог изволите одобрити (пљескање).

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Има реч извештач већине г. Милан Поповић.

Извештач већине Милан Л. Поповић: Ви сте, господо сенатори, већ из извештаја који сам имао част у име нарочитог Одбора прочитати Сенату после свестраног проучавања предлога о изменама и допунама Закона о избору народних посланика, могли видети, да је већина у Одбору сагласила се у мишљењу, да овај законски предлог не одговара потпуно начелу парламентарног система, да је зато ипак обележен као напредак и да он у данашњим још несређеним политичким приликама у нашој земљи води ка нормализовању нашег политичког живота. Одборска већина била је тог мишљења зато што сматра да се овим изборним системом над свим личним, режимским и партијским интересима уноси и издиже елемент државног интереса и да се њиме обезбеђује југословенска идео-

логија као основни принцип наше државне политике. Овај принцип државне политике није само програм једног режима или једне генерације, то је идеја водила, то је динамична снага која покреће, оживљава и даје даха целокупном нашем националном и општем збивању и постојању. Она је била потребна, она је била неизбежна и логична историје и крвавим обрачунама са нашим непријатељима свесно наметнута и примљена као национално и опште обележје и један жиг целокупног народног живота за све покрајине и за све националне делове подједнако. Тај жиг југословенства, толико потребан нашој средини великих програмских супротности и крупних националних задатака, показује јасно ко смо по крви и по језику и колико смо упућени међусобном додиру, једном циљу и заједничкој сарадњи сва три племена у државној управи.

Са оваквим изборним системом какав доноси прво југословенско Народно претставништво није се могло, господо, довести у питање основни принцип државне политике према принципу партијске или демократске политике. Десет година заједничког рада утрошило је наше Народно претставништво у вођењу наше партијске политике у којој је скоро без прекида код свих партија преовлађивао принцип народне воље. Ми смо сви видели, међутим, куда нас је и докле довео елемент такве политичке формуле. Најдрагоценије време утрошено је око уставног питања и наглашавањем несретне формуле: „Да се ми не можемо споразумети, јер смо два света Исток и Запад“. Ми стварно нисмо умели да елиминишемо из нашег живота ту фамозну формулу и да увидимо, да се њоме још више разједињујемо и раздвајамо и да демагошким фразама и историјским неистинама све се више удаљујемо од једне велике државне политичке организације, формиране из свих племена нашег народа. Уједињена племена југословенског народа унела су извесне елементе из њихове прошлости, па је према томе, да заштити своје интересе и да наметне и даде печат свога партикуларистичког духа читавом нашем народном животу, једно племе или једна покрајина отежавала на тај начин развитак нашег троименог народа у правцу физичког и духовног амалгамисања.

Уз психолошки изазван је последњих дана још и верски моменат који раздваја наш народ и спречава му развитак до пуне јединствености. И тако смо постепено наглашавајући са извесном зебњом и љубомором тековине наше прошлости, дошли опет до неразумевања и до одвајања у два фронта у политици.

Посматрајући ствари само с тог уског гледишта двају менталитета, заборавили смо и изгубили из вида пут којим смо праћени логиком историје и крвавим жртвама из прошлости требали да пођемо заједнички у своју заједничку будућност.

Нико не може, господо, постојати ради самог себе. Ниједна покрајина, ниједно племе и ниједан део наше националне територије без везивања у једно и без спајања свих својих вредности. Ништа ми не би вредели сами за себе. Процес који у последње време видимо у навали таласа пунктација, федерализма, партикуларизма, у пречанским фронтовима и разним другим појавама племенског шовинизма, није ништа друго него реакција пренесених и ампутираних идеологија наше прошлости,

које се никако још не могу да помире с чињеницама фактичне чињенице народног јединства.

Тачно је, господо, да југословенска акција у земљи данас стварно још није узела оне размере и ону ширину националног покрета на што Југословенство има неоспорно право. Таман се једним јачим замахом идеја стави у покрет, а оно одједном наиђе на неки дефект. Дефект не лежи у томе што нисмо сви једног мишљења или што су једни делови осетљиви, а други мање осетљиви, него у томе: што је услед јаког и изненадног, боље рећи неочекивано наглог укрштаја, мешања, уједињења и преливања дошло до стапања свих делова у округлину, у другу форму, у ширу целину. Тај процес, господо, о томе не може бити сумње, изазива врстање, разлике и противности, излучења, трвења и нова формирања која прогутају у себе највећи број делова од споредније важности. Зато је потребно међусобно везивање, један одређен циљ, заједнички и општи. У нас се, господо, мора већ једном престати да оцењује појаве и догађаји, људи и ствари, државна политика и развитак народа са свога локалног гледишта. Банално је хранити се од сопственог егизма и треба имати свести и способности замислити стање у ново стање, дати се повести за новим оријентацијама и тражити правац какав ће бити сутра.

За све покрајине и за све националне делове постоји данас само једно обележје, а то је државна политика вођена унитаристичком југословенском идејом. Том су идејом били прожети сви идеолози регрутовани из свих племена нашег народа у прошлости. Том идејом прожети су данас већ и шири слојеви нашег народа: грађани, сељаци, радници и интелегенција. Ту идеју нове државне политике и јединственог народа наметнули су нам, господо, и наши национални револуционари и ратници положили своје животе не за одбрану Хрватства или Српства, већ за идеју нашег Уједињења у јединствену, нову државу као крајњи резултат унитаристичког идеолошког основа нашег револуционарног национализма. (Буран аплауз).

Поред свег опирања неких политичких првака, некадашњих и дојучерашњих интрасигентних заточника те унитаристичке југословенске идеологије, а данашњих дезертера из заједничког фронта, то реално фактично јединство нације преовлађује данас у основицама наше спољашње и унутрашње политичке организације. Енергично и свесно Краљевска влада дужна је да ту унитаристичку југословенску идеологију у свима манифестацијама нашег политичког и јавног живота уздигне над свим племенским и режимским интересима, и да заузме у том правцу један апсолутно несумњив, одређен и од свих и свакога видљив став којим ће отклонити владајуће и невладајуће застареле партијске односе који једино спречавају потпуну и дефинитивну победу Југословенства. (Гласови: Тако је!).

Сваки режимски компромис по томе питању биће само дело половно и компромисно, а не трајно и доследно политици једне јединствене нове државе. Влада мора показати у том правцу фактичких и реалних успеха не компромисом и одлагањем акције, већ мора ту југословенску идеологију наметнути свима организацијама државе, да је проведу у читав јавни приватни живот у културном, у економском и политичком правцу, тако да уни-

таристички формирају све наше установе, а нарочито наше дојучерашње политичке партије, па да логика догађаја и пут судбине, развитак нације и интерес државе постану безобзирни фактори који ће прегазити све оно што стоји на путу тој великој националној мисији. (Буран аплауз).

Може ли се онда, господо, у овом првенствено политичком законском предлогу према широким појмовима демократије ставити у опасност југословенска идеологија наше државне политике?

Неоспорно је истина да у известим деловима на нашој националној територији постоји талас федерализма и племенског шовинизма, који се баш последњих дана скоро у истој форми и суштини испрсава и јавља у разним изјавама бивших наших политичких првака. Ја сам потпуно уверен, господо, да те болесне појаве не значе ни издалека још распадање наше државе и нације, како би то многи неупућени и непријатељски расположени елементи према нашем народу, нарочито у иностранству хтели да претставе, него је то, господо, последњи отпор у задњим и конвулзивним трзајима једне застареле, логиком догађаја и надирањем нозих и снажних енергија у народу разбијене опозиције и мегаломаније извесних хрватских, словеначких и српских политичара, који против тих нових снага воде борбу и дају последњи отпор из оног другог фронта историјских заблуда о три народа, разједињена по менталитету, по вери и по посебним интересима. (Одобравање).

И кад су, нажалост, дојучерашњи наши саборци дезертирали у противнички фронт и оданде воде борбу против овог нашег јединственог националног и државног фронта, онда ја питам, господо, зар немамо ми и по демократском принципу право да осигурамо вољу већине не толико против тих наших политичких противника, већ колико да дамо времена догађајима и развоју психологије наших маса да ту југословенску идеологију приме у себе и да јој створе већину у свима нашим племенима и свима деловима наше националне територије. (Одобравање).

Видите, господо, зашита тог права већине и њено обезбеђење да се психологија наших народних маса развије у садашњости и будућности у правцу јединствене државне политике, а не у правцу племенских тековина и регионалног сепаратизма, то је био тај принцип, који нас је у овом нарочитом Одбору руководио да жртвујемо форму да би спасли суштину. И када смо морали, политички васпитани у демократским традицијама ограничити своје политичко уверење и своја политичка гледишта и схватања, ми смо разликовали и одделили суштину од форме, одмеривши вредност једног и другог елемента и не устручавам се пред вама, господо сенатори, изјавити у име одборске већине, да смо одмерили и жртвовали елемент мање вредности елементу веће вредности. Ми смо то учинили из уверења да је за сада, док се наше политичке прилике не среде, и док се увиђавност у спасивост југословенске идеологије и јединствене државе не прими, не пресади и коначно не развије у психологији целог нашег народа и не испољава стварним добрим и корисним утицајем на наш живот и на наш рад, дотле је овај изборни систем, о коме данас расправљамо, напредак у првој епохи југословенског парламентаризма.

Допустите ми, господо, да се у главним поте-

зима осврнем на овај изборни закон са начелног гледишта. Чланови законодавног одбора упозорили су Господина Министра унутрашњих послова на извесне одредбе које баш не одговарају правилном тумачењу парламентарног система и правилне поделе мандата по овом систему који је предвиђен у овом законском пројекту. О тим нашим сугестијама говорићемо у специјалној дебати.

Сем обезбеђења југословенске идеологије у свима деловима народа, овај изборни закон руководио се у својим одредбама још једним начелом: да се југословенска идеологија, наравно постепено, и у етапама, осигурава вољом и учешћем сва три наша племена у законодавном раду. Ја могу, господо, у име већине у Одбору само поздравити ово начело, да у новом југословенском парламенту буду заступљене све струје и расположења у народу и да у југословенском претставништву дође то расположење и до видљивог изражаја. Све што постоји у народу као целини треба да се огледа као у минијатури у Народном претставништву. Само што тај орган, то Народно претставништво, треба са овако разноликим расположењем, гледиштима и схватањима о државној политици и да буде оспособљено за вршење оних функција за које је изабрано. Иначе имаћете парламент у коме има свега онога што има и у народу, свих струја и расположења, али ће му недостајати главна ствар, а то је способност оваквог парламента да ради и да отправља своје функције. За државу и за народ је међутим од важности да имају један орган који је у стању да ради, а не да имају колекцију расположења и схватања у народу. Овај изборни закон, господо, јесте комбинација између два система, између система мајоризације, т. зв. мајоритетног принципа и принципа сразмерног претставништва. По принципу мајоритетном онај ко добија већину добија и власт. У Народној скупштини чуо сам приликом дебате о овом изборном закону приговоре, да се он коси са Уставом који обезбеђује свакоме једнако право гласа, док се овим изборним системом фаворизује и мајоризује релативна већина којој по овом законском пројекту дајемо апсолутну већину и дајемо шта више три петине мандата. Закон је стварно усвојио начело мајоризирања већине, али то је, господо, више математички ефекат, него повреда општег и једнаког права гласа. Он је усвојио начело мајоризирања већине у интересу државе и у интересу радне способности парламента, који је као највиши државни орган у првом реду позван, да располаже са једном солидном и снажном већином способном за рад.

Избор по ранијем закону био је за мање групе веома отежан. Бира се од прилике неких 305 народних посланика за које је било потребно прикупити 72.000 потписа, и то под претпоставком, да се у сваком срезу кандидује само један кандидат и да постоји само једна листа. Кад би било два кандидата, онда би у том случају требало 144.000 потписа. Опозиција је стално нападала изборни закон стога, што он омогућава њен излаз на изборе због претераних формалности и што се тражило 200 потписа у сваком изборном срезу за средње кандидате, а по 60 потписа за носиоце земаљске листе. Сад се тражи 30 потписа у свега половини изборних јединица на територији шест бановина и да носилац земаљске листе има свега 170 кандидата који у својим јединицама треба да имају

по 30 присташа. По овом изборном пројекту сваки срез добија свога претставника. Административни срезови се поклапају, а спојени се одвајају. На тај начин повећава се број народних посланика. С друге стране постављење кандидације носиоца земаљске листе, које је до сада било одвојено и врло компликовано, сада је по новом законском пројекту спојено са постављањем земаљске кандидатске листе и тако се по овом новом закону сливају те две изборне радње у једно. Тиме је поступак упрошћен. По ранијем закону, листа која је добила апсолутну већину учествовала је у подели остатка мандата у једној трећини заједно са осталим листама, док по овом закону то право стиче тек ако је добила три петине гласова.

Има још једна коректура. По ранијем, листа са највећим бројем гласова добивала је у свима бановинама по две трећине мандата без обзира каква је снага њена у појединим бановинама. По новом: доводи се у склад укупан број посланика те листе са бројем њених присталица у дотичној бановини. Изборни резултат утврђује се по начелима сразмерног (пропорционалног) претставништва на основу Донтовог система који важи као најсавршенији облик пропорционалног претставништва и треба да служи по учењу модерних правника Дигиеа, Бартелемија, Јелинека и нашег Слободана Јовановића за образац при подели мандата. Опозицији се на овај начин омогућава две петине мандата. Број народних посланика уместо 305, мења се и пење са 58 нових мандата. Пошто има 338 административних срезова у којима су 42 среза до сада била спојена, тако да је у 42 случаја по два среза бирало једног посланика, односно 42 среза била су остала без свога посланика.

Интересантна је с политичког гледишта и измена у § 13 алинеја 4 досадашњег закона о избору народних посланика која се укључа, а то је да престану бити посланици који напуштају групу којој припада носилац земаљске листе са којим је кандидација посланика била везана. Уведена је још једна новина да посланички кандидати могу постављати своје кандидације у три среза.

Има у овом законском пројекту и других недостатака, начелних и техничких које би, по мишљењу одборске већине, требало исправити још пре расписа нових избора. О њима биће говора у специјалној дебати и зато ћу их ја само овлаш напоменути. То је подела три петине мандата који ће се поделити на поједине изборне округе. По том систему биће примера да ће кандидати који од народа нису стварно изабрани и који су у своме срезу тучени ући као посланици у Народну скупштину, биће примера да један кандидат добије 8000 гласова, а да не уђе у Скупштину, док други улази са 7—800 гласова. И то је онда народни посланик. Може неко да се кандидује и у три среза, и ако његова листа није добила релативну већину у земљи, он није посланик. И начело мајоритетског принципа има, господо, своје границе. И ту не може бити повлашћења у толикој мери, да се деле премије и да она странка која добије 60% гласова у земљи, да та странка учествује још и у подели оне две петине мандата са пуним бројем својих гласача, тако да листа са 60% гласова при изборима добија 84% мандата у парламенту и за сваки даљи два и по процента гласача да добије још један процент мандата више. Парламентарни

систем почива наравно на већинском систему и парламентаризам се образује из односа политичких фактора према структури политичких странака, према конкретним приликама или према државној нужности. Могу извесне државе хтети савршенији тип парламентарне власти, друге то или још неће или не могу. Али кад је већ осигурана радна већина у парламенту са 60% гласача, онда шта већина да одузима још 24% мандата? Кад може постати посланик и кандидат са 700 гласова у срезу у коме је противнички кандидат пропао са 8000 гласова, према тој чудноватој математској формули § 14, онда сам слободан упитати вас каква је то претставник народни у Скупштини против кога је гласало скоро 90% бирача?

Наравно да све зависи од самога система бирања, али оваквом расподелом мандата и претераним мајоризирањем већине ми можемо лако доћи у сумњу, да се оваквим изборним системом више водило рачуна о мандатима владине већине, него што се тражило да буде корисно за нормално развијање нашег парламентарног система који ипак мора остати на моралној основи. Јер треба, господо, тражити да дат глас бирача произведе резултат који жели онај који га је дао. Међутим, како се то може постићи ако се законом претерано мајоризује већина, а носилац земаљске листе да свој пристанак за кандидацију само једном кандидату, (као што је то у неколико случајева било при прошлим изборима), не водећи никаква рачуна о расположењу бирача или о противничким кандидатима који би можда успели да изведу на биралиште кудикамо већи број гласача, него онај кандидат кога је послао у срез носилац земаљске листе. На овај начин може лако доћи, а из праксе знамо да је до тога долазимо, да цео званични апарат тера бираче под претњом казне да својим гласом бирају потпуно друго лице, а не оно које они цене и желе бирати. У таквом случају не производе се наравно никакав политички ефекат и уништава се могућност да гласови бирача дају резултат који одговара жељама оних који су тај глас дали.

Народне масе, господо сенатори, морају имати интереса за државне и јавне послове и оне не треба да остану равнодушне, још мање треба да губе веру у претставнички и парламентарни режим. Али то интересовање не треба изазвати помоћу полицијског апарата или помоћу закена. Можда би боље било, имајући у виду те нама свима добро познате полицијске методе при изборима, увести обавезно гласање? Кад се оно врши у пракси злоупотребом власти, зар није боље да га наређује законодавац, него полицајац. Са обавезним гласањем да бирач мора да гласа и онда гласа за кога он жели, а овако мора да гласа за онога кога му природу носилац листе и полицијска власт. Бирачи се могу спречити и да не гласају. Притисак се може вршити и на тај начин. Све зависи од изборног система.

Најзад, још један приговор овоме законском пројекту учинили су скупштинска мањина и претставник мањине у нашем сенатском одбору. А то је обезбеђење тајног гласања. Устав, господо, од 3 септембра не поставља принцип тајног гласања, као год што не предвиђа ни број народних посланика и сенатора. То се одређује наново приликом сваког новог избора. Опозиција тврди да је јавно гласање злоупотреба силе и власти и да онај пар-

ламенат који није изабран тајним гласањем, нема довољно ауторитета.

Господо, ја мислим да је то с теоријског гледишта тачно, али да у практичној примени та доктрина демократије никада није дошла до свога слободног изражаја. У предратној Србији која је свима нама давала пример демократске земље, чак ни радикална странка 1882 и 83 године (пре Тимочке буне), кад је била на врхунцу своје снаге, није унела у њен програм, нити у нацрт њеног устава од 1883 начело тајног гласања. Тадашњим радикалима, иначе заточницима широких грађанских слобода и демократских принципа, није био, изгледа, потребан тај демократски принцип, као год што ни бившој хрватској сељачкој странци пок. Стјепана Радића то није било потребно, јер су њихове масе изгледале пред биралиште јавно гласајући, не плашећи се терора власти ни последица свој датог гласа. Право гласа је функција коју грађани врше према држави. Гласање је једно субјективно право и у исти мах једна јавна функција. Држава то право даје својим грађанима, али га може дати, господо, оним грађанима који су стварно за државу, а не који се буне против ње и може га дати на начин, на који најбоље обезбеђује свој властити интерес. Ако у народу, у његовим широким масама већ има формиране и ustalожене грађанске и националне свести која изнад свих сумњи и видљиво води масе ка духовном уједињењу и свесном одржавању државне целине, и ако се државни интерес може ослонити на ту масу преко великог броја политичких организација са којима она подржава додир са народом, онда ће, господо сенатори, и демократски принцип народне суверености непомућено и слободно утицати на формирање народног претставништва, т. ј. на изборни систем по том демократском принципу.

Али док је идеја народног јединства још у превирању и преливању из једних делова у округлину, у националну целину, и док народ, тај депозитар суверености не буде се потпуно отресао од наметнутих утицаја неколико политичких луди, дотле се не може, господо, у овако младој држави, на чију су државну целину уперене стреле толиких непријатеља, препустити маса да у свом политичком опредељивању пође странпутицом и далеко од својих стварних националних и државних интереса. Та стварност политичких интереса и националне мисли усађена је у идеји Државе која има своју идеологију.

За нас је, господо, југословенска идеологија равна идеји државе и ми тежимо да југословенски народ од 14 милиона уредимо на подлогама ове политичке идеологије и да сав јавни живот оснажимо и поведемо напред ка новим путевима наше националне свести и наше народне судбине. Ми сви идемо тим путем са елементом активитета нашег и наше свести у будућности и са одбацивањем наслеђених разноликости и менталитета у прошлости. Од ње ми патимо и ради ње подносимо толико, јер сви спољашњи и унутрашњи закони налажу нам да се помирујемо, да се уједињујемо, да се покоравамо и најзад да сви једнако радимо на ономе што свесно хоћемо.

После толикогодишњег лутања најзад увиђамо да заједнички живот не може бити удељаван ни по каквим формулама, већ једино са појачавањем снага и са идејним усклађењем интереса народа и

интереса Државе. Те интересе треба хармонијски и свесно повезати и употребити помоћу многобројних средстава и помоћу разноврсних начина нашег примицања к југословенском циљу. Изнад свих посебних интереса племена и делова на националној територији, постоји округлина и целина, постоји поредак и ред ствари, постоји органска и природна веза између тих племена и делова и постоји најзад међусобни додир, близина, сродност и јединство целокупне нације. Нити једни, нити други могу једно без другог бити. И у колико је тај поредак и ред у земљи и међусобни однос између три племена у једној држави јак и чврст, непоколебљив и нераздељив, равноправан и једнак, у толико је и наша држава у очима целог цивилизованог света држава реда и поретка, цивилизације и напретка.

А ако се разлике и противности самовољно и изазовно истичу, оне изазивају трвења и штете и враћају нас у првобитни положај наше националне немоћи. Нараштаји који буду дошли иза нас, до неће, ја у то не сумњам, и бољи и демократскији и популарнији изборни закон, али они, ако објективно процене и испитају ову данашњу прву етапу нашег духовног и националног развитка, признаће

да смо ми, можда каткад и крутим и наметнутим средствима, бранили и одржавали нашу државну целину и наше народно јединство. Ми смо то, господо, чинили, јер смо жртвовали нашу политичку идеологију државној идеологији. Тај циљ руководи нас и данас да примимо овај изборни систем који регулише однос између државе и њеног највишег органа: Народног претставништва. Зато вас молим да изволите прихватити предлог овог Одбора и да гласате за њега. (Буран и дуготрајан аплауз).

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Господо, с обзиром на то што је време већ одмакло, ја ћу са вашим пристајком данашњу седницу закључити а идућу заказати за сутра, у 10 часова пре подне, са дневним редом:

Наставак претреса извештаја Одбора о предлогу Закона о изменама и допунама Закона о избору народних посланика за Народну скупштину од 10 септембра 1931 са изменама и допунама од 26 септембра 1931 године.

Прима ли Сенат овако предложени дневни ред? (Прима). Објављујем да је предложени дневни ред примљен и закључујем данашњу седницу.

Седница је закључена у 12,15 часова.

